

Hans Moors

Museumnieuws

Op korte vakanties in de Ardennen beland je onvermijdelijk in een oorlogsmuseum. Dat staat dan vol wapentuig. De bijschriften vermelden hoe snel tanks kunnen rijden, hoeveel kogels een mitrailleur per minuut kan afvuren. Overzichtskaarten met steeds breder uitlopende pijlen laten zien hoe de geallieerde helden de Duitse boeven voor zich uitjoegen en Europa bevrijdden.

Zelf houd ik niet van die musea. Ik zei dat tegen Wiel Lenders, de directeur van het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945 in Groesbeek.

En hij antwoordde: 'Ik ook niet'.

Het Nationaal Bevrijdingsmuseum vertelt dan ook een ander verhaal. En dat heeft me prompt aan het denken gezet. Flarden oorlog, bezetting en bevrijding, die lang geleden tussen de soep en de aardappelen boven tafel kwamen, dobberden mijn herinnering binnen en bleken soms feilloos te passen bij wat ik nu las, hoorde en voor me zag. Dat was een belevenis. Precies hierom is het de staf (twee betaalde krachten, drie ID-medewerkers) en de honderd vrijwilligers van het museum te doen: het *visualiseren* van een ingrijpende episode in de twintigste-eeuwse geschiedenis, het *positiveren* van het verleden in de actualiteit, het *prikkelen* van de verbeelding. Zijn zij in die missie geslaagd?

Achtergrond

D-Day: op 6 juni 1944 landden de geallieerde troepen op de stranden van

Normandië. De heroovering van het continent, de opmars naar het noorden begon. Enkele maanden later, begin september, viel het besluit om de al eerder geplande operatie 'Market Garden' ten uitvoer te brengen. Dit plan hield in, dat de geallieerden zouden oprukken via België en vervolgens met behulp van luchtlandingstroepen de bruggen over de grote rivieren zouden veroveren bij de Nederlandse steden Grave, Nijmegen en Arnhem (operatie Market), zodat daarna de grondtroepen konden optrekken richting Noord-Nederland (operatie Garden).

De opmars verliep aanvankelijk voor spoedig. Op 17 september 1944 daalden duizenden parachutisten van de 82nd US Airborne Division neer in de omgeving van Groesbeek, Overasselt, Nederasselt en Grave. De Maasbrug werd ingenomen en na een felle strijd met grote verliezen werd ook de Waal bij Nijmegen overgestoken. Maar aan de oevers van de Rijn liep operatie Market Garden vast. De brug in Arn-

hem was 'een brug te ver'. De noordelijke helft van Nederland verzonk in de hongerwinter.

Veertig jaar na deze gebeurtenissen, in 1984, werd het Bevrijdingsmuseum 1944 Rijk van Nijmegen opgericht. Het museum beoogde een monument te zijn ter meerdere eer en glorie van de geallieerde bevrijders en legde in zijn expositie het accent op de militaire activiteiten in de regio. Na een periode van tijdelijke huisvesting konden de barakken van het werkeiland Neeltje Jans (van de Deltawerken) in 1986 voor het symbolische bedrag van één gulden worden aangekocht. Ze werden midden in de Groesbeekse 'battlefields' geplaatst. Voor het herdenken van de gesneuvelde geallieerden werd een speciale ruimte ontworpen: een witte koepel in de vorm van een parachute. Vandaag de dag, in het huidige museum, is dat nog steeds de blikvanger. Nadat deze eerste versie van het museum in 1987 was geopend, volgde twee jaar later al een eerste uitbreiding.

Hans Moors is historicus. Hij is werkzaam als organisatieadviseur.

Groesbeek-centrum, zondag 17 september 1944: intocht van de bevrijders. Gavin's Airbornes zijn even hiervoor geland rond de Wylerbaan.

De volgende tien jaar groeide de collectie gestaag en niet alleen met objecten die louter op de regio Rijk van Nijmegen betrekking hadden.

Nieuwe accenten

Het werd tijd voor een koersverandering. Vanaf oktober 1999 is gewerkt aan de modernisering van het museum. Opnieuw werd uitgebreid, tot een totale oppervlakte van 2700 m². Bovendien werd de opzet en doelstelling van de tentoonstelling grondig herzien. Lenders en zijn medewerkers lieten zich inspireren door twee buitenlandse musea: het Haus der Geschichte in Bonn en het Flanders Fields Museum in Ieper.

Er kwam een nieuwe naam: het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945. Want in de tentoonstelling staan de krijgsverrichtingen in de regio Rijk van Nijmegen niet meer centraal. Het museum beoogt daarentegen de nationale bevrijdingsgeschiedenis in 1944 én 1945 in bredere context te plaatsen. Hoe kwam het eigenlijk tot oorlog? Hoe beleefden soldaten en burgers – van beide kanten – die oorlog? Wat betekende 'de bevrijding' voor de wederopbouw van de Nederlandse samenleving, voor het herschikken van de macht binnen de internationale gemeenschap? En wat voor betekenis

heeft 'bevrijding' vandaag de dag voor generaties, opgegroeid in een welvarende tijd zonder oorlog, die discriminatie, intolerantie en schending van mensenrechten niet meer automatisch associëren met de geschiedenis van oorlog, bezetting en bevrijding?

'Beleef de vrijheid Experience freedom Erlebe Freiheit'

Deze vragen liggen ten grondslag aan de huidige tentoonstelling. Zware kost, maar met een beklijvende losheid en met oog voor nuance neergezet.

Opzet

De tentoonstelling is opgebouwd uit een inleiding, een kern waarin drie thema's aan de orde komen en een afsluitend deel. De inleiding en de themavelden sluiten aan bij de kerndoelen van de basisvorming en bij de nieuwe examenprogramma's van de bovenbouw vmbo, havo en vwo. Centraal staat de bevrijdingsgeschiedenis van Nederland, maar in de behandeling van de thema's is het internationaal vergelijkende perspectief steeds

aanwezig. De ontwikkelingen in de geallieerde landen (Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Sovjet-Unie, Canada) enerzijds worden systematisch afgezet tegen het nationaal-socialistische Duitsland en het fascistische Italië anderzijds.

Persoonlijk had ik ook België meegenomen in de vergelijking, met name omdat, ondanks de nabijheid, de geschiedenis van collaboratie en verzet in dit land een heel andere is geweest dan in Nederland en diensgevolge tijdens en na de bevrijding ook tot andere reacties heeft geleid. Het spectrum van grijstinten tussen zwart en wit had dan wellicht nog scherper kunnen worden uitgewerkt.

De nadruk ligt ontegenzeggelijk op de bevrijdingsperiode en -problematiek. Ruimschoots de helft (60%) van de tentoonstelling is hieraan gewijd. Maar de inbedding van het tijdvak 1944-1945 in de decennia die eraan voorafgaan en die erop volgen, komt in het museum goed tot haar recht. Het legt niet alleen nadruk op de grote lijnen (lange termijn periodisering, bredere contextualisering en bewuste actualisering), maar onderstreept ook aspecten van de bevrijdingsgeschiedenis, die in de opzet van andere musea vaak onderbelicht blijven.

In schema ziet de tentoonstelling er als volgt uit:

	Probleemstelling	
Inleiding: 1918-1939 Interbellum Algemeen Nederland	Welke factoren beïnvloedden ontstaan nationaal-socialisme en fascisme? Ideologieën en hun kenmerken Machtsofbouw / machtsovername Buitenlandse politiek Voedingsbodern nationaal-socialisme / fascisme Economische crisis NSB: opkomst en teloorgang Nederlands-Indië: ontwikkelingen in verhouding met Nederland	10 %
Thema I: 1939-1944 Algemeen Nederland Interne ontwikkelingen geallieerde / fascistische landen	Welke gevolgen had de machtsontplooiing van nationaal-socialistische en fascistische systemen en hoe werd die machtspositie verankerd en uitgebreid? Ontstaan en afkalving internationaal overwicht Bezettingstrategie Oorlogsbetrokkenheid / politieke houding Bezetting en reactie bevolking Luchtoorlog / bombardement Nijmegen Betrokkenheid Nederlands-Indië bij oorlog / Japanse bezetting / reactie bevolking Gevolgen oorlog voor bevolking / maatschappelijke reacties	10 %
Thema II: 1944-1945 Bevrijding Algemeen 1944 Nederland 1944 Algemeen 1945 Nederland 1945 Interne ontwikkelingen geallieerde/ fascistische landen Organisatie, motivatie, beleving van Duitse en geallieerde legers in Nederland	Hoe ontwikkelde zich het proces van bevrijding en wat waren de gevolgen daarvan? Factoren en gebeurtenissen in 1944 die internationaal een einde maakten aan macht nationaal-socialisme en fascisme / rol geallieerden Idem Nederland / maatschappelijke gevolgen Idem 1945 Idem Nederland 1945 / Nederlands-Indië 1945 Gevolgen bevrijding Duitse leger tijdens bevrijding Nederland / beleving Geallieerde legers tijdens bevrijding Nederland / beleving	30 % 30 %
Thema III: 1945-1955 Wederopbouw Nederland Algemeen	Welke factoren beïnvloedden het herstel en de opbouw van Nederland en speelden een rol bij de herschikking van de internationale verhoudingen? Economisch Maatschappelijk / collectieve humeur Politiek (Nederland en Nederlands-Indië) Afwikkeling en verwerking oorlog Nieuwe internationale tegenstellingen Internationale samenwerking	10 %
Afronding: Actualiteit en Bezinning	Hoe vormen de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding een blijvende waarschuwing tegen antidemocratie, discriminatie en intolerantie, alsmede een aansporing om de vrijheid te bewaken en mensenrechten te respecteren? Balans opmaken: gesneuvelden, slachtoffers, materiële verliezen Link naar actualiteit: bedreigingen (staten, bewegingen, ideeëngoed) Boodschap van het Nationaal Bevrijdingsmuseum	10%

Op subtiele wijze en met uniek materiaal worden de Duitse én de Nederlands-Indische kant van het oorlogs- en bevrijdingsverhaal voor het voetlicht gebracht. Bovendien gaat het in de tentoonstelling primair over de levens en de beleving van de gewone burger en de gewone soldaat, niet om de politici of de generaals. Dit laatste gebeurt zonder veel nadruk, maar is tegelijkertijd heel voelbaar, juist omdat de grote gebeurtenissen van oorlog en bevrijding – in onze herinnering verbonden met grote namen – in de tentoonstelling steeds weer naar de mensenmaat van de onbekende soldaat worden teruggebracht.

In dit licht vind ik dat het interessante thema van de naoorlogse *berechting* van collaborateurs (bijvoorbeeld in vergelijking met de Belgische situatie) meer aandacht had mogen krijgen.

'Infotainment'

Een modern museum lijkt natuurlijk allang niet meer op het negentiende-eeuwse rariteitenkabinet. Het gaat er niet om curiositeiten ten toon te stellen, maar om bezoekers met behulp van objecten (in de meest brede zin van het woord) aan het denken te zetten. Maar één element van die traditionele, negentiende-eeuwse opzet van musea is in het Nationaal Bevrijdingsmuseum gelukkig wel gehandhaafd: de bezoeker kan zich verlustigen en vermaken.

Aan de trend, aldus Lenders, dat 'musea verpretparken en pretparken musealiseren' is ook het Nationaal Bevrijdingsmuseum niet ontsnapt. En dat was ook allerm minst de bedoeling. De staf van het museum heeft zich juist ingespannen om inhoudelijk weliswaar aansluiting te zoeken bij de bestaande kennis van het ontstaan en de effecten van de Tweede Wereldoorlog, maar tegelijkertijd een andere leeromgeving te creëren die bezoekers helpt om die geschiedenis te visualiseren en te herbeleven.

Daar is met profijt over nagedacht. In de presentatie van de tentoonstelling is een zorgvuldige afweging gemaakt van cognitief-reactieve, op kennisoverdracht gerichte onderdelen enerzijds en productieve, op actieve kennisverwerking en –toepassing gerichte onderdelen anderzijds.

De hulpmiddelen die het museum hiervoor inzet, zijn soms verbazend simpel, maar effectief. Het werkt echt als je het Interbellum binnen loopt via een 'con-

Schuikelder, nagebouwd in het museum, waar het luchtalarm goed te horen is.

junctuurtrap', zodat je de groeiende en vervolgens instortende economie gereflecteerd voelt aan de ontwikkeling van de werkloosheid en de machtstoename van nationaal-socialisme en fascisme.

Nu vormt dit sociaal-economische verklaringsperspectief natuurlijk maar een deel van de historische werkelijkheid, maar dat wordt voldoende gecompenseerd met de aandacht die in de tentoonstelling verder nog besteed wordt aan de ideologische kant van de zaak. Interessant is in dit licht bijvoorbeeld het *dilemmaspel*, dat in Thema II van de expositie is geïntegreerd. Aan de hand van vier casus (waarvan er één gericht is op de actualiteit en niet rechtstreeks verband houdt met de bezettings- en bevrijdingsgeschiedenis) wordt de bezoeker gedwongen om ethische keuzes te maken en te *leven* met de consequenties hiervan. Goed en slecht worden zo op persoonlijk vlak danig genuanceerd.

Tal van 'uitstallingen' in het museum zijn trouwens op 'beleving' en 'brain-based learning' gericht. De fantastisch uit- én toegelichte maquette van operatie Market Garden (waarin nu ook eens een keer Poolse en Duitse troepen meedoen), of de nagebouwde cel in het 'Oranjehotel' te Scheveningen waarin Titus Brandsma voor zijn deportatie naar het vernietigingskamp was

opgesloten (en waarmee in de expositie aan een gevoelige episode in de oorlogsgeschiedenis van de Rooms Katholieke Kerk wordt geraakt). Mooi is ook het levensgrote en bijna afschrikwekkende diorama van de Waaloversteek (met de gelegenheid om in de museumwinkel een potje 'genuine' Waalzand te kopen). En dieper dan je denkt (misschien door de herinnering aan de oorlog in Bosnië), gaat de gereconstrueerde schuikelder. Desgevraagd regelt de educatieve dienst bij een schoolbezoek 'museum-coaches', die op een aantal van zulke vaste plekken hun persoonlijke oorlogsbelevissen vertellen.

Deze traditionele vormen van exposeren combineert het Nationaal Bevrijdingsmuseum met de inzet van computers en moderne media. Verborgen sensoren zetten bijvoorbeeld geluiden/of beeldapparatuur in werking. Plotseling hoor je dan in het voorbijgaan dat Colijn je een rustige nacht toewenst. Verderop daalt het bombardement van Rotterdam oerverdovend op je neer, hoor je de sirenes loeien en vliegtuigen overkomen als je in de nagebouwde schuikelder staat, of zie je op de 'conjunctuurtrap' Duitse troepen de jaren dertig in marcheren. Het museum beschikt verder over een echte filmzaal, die dankzij de oude (maar comfortabele) stoelen van het

Nijmeegse theater Cinemariëburg de sfeer van de jaren veertig ademt. Op het ogenblik wordt gewerkt aan de mogelijkheid om in de Educatiezaal van het museum live te chatten met (Nederlandse) oorlogsveteranen.

In het laatste deel van de tentoonstelling kunnen bezoekers op cd-rom een *tolerantiespel* en een *mensenrechtenspel* (ook te koop in de museumwinkel) spelen. Zodoende wordt niet alleen een link gelegd tussen verleden en actualiteit, maar tegelijkertijd confronteert het spel hen met het engagement dat gepaard gaat aan het streven naar vrijheid, democratie, vrede, tolerantie en gelijkwaardigheid. Ook vandaag de dag nog voeren vele mensen, verspreid over de wereld, soms met gevaar voor eigen leven die strijd.

Kortom, de 'verpretparking' van het Nationaal Bevrijdingsmuseum ondersteunt op effectieve en leerzame wijze de didactische visie én de wezenlijke boodschap die het museum wil uitdragen.

Tot slot

Nog niet zo lang geleden kwam uit een enquête naar voren, dat voor de Nederlander drie gebeurtenissen het beeld van de twintigste eeuw hebben bepaald: de bevrijding, de bouw van de Deltawerken en de overwinning op

Duitsland in de finale van het Europees kampioenschap voetbal in 1988. Aan deze uitslag kun je een krachtige motivatie ontleen om het Nationaal Bevrijdingsmuseum te bezoeken, gehuisvest in de voormalige barakken van Neeltje Jans én een plek waar Nederland en Duitsland elkaar raken.

N.B. Het museum ontwikkelt allerlei educatief materiaal. Als u van plan bent om met leerlingen te komen, is het alleen al daarom aan te raden vooraf informatie te vragen.

Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945

Geopend van maandag t/m zaterdag 10.00 - 17.00 uur, op zon- en feestdagen van 12.00 - 17.00 uur.

Entree voor scholieren en studenten in groepsverband (vanaf tien personen, inclusief begeleider) f4,00 per persoon. Rondleiding of groepsbegeleiding f30,00.

Een schoolbezoek aan het museum heeft vaste en variabele onderdelen. Tot het vaste programma behoren een historische inleiding, de introductievideo en een begeleid bezoek aan de erekoepel. Facultatief zijn thematische rondleidingen eventueel met opdrachtenlijsten. De educatieve dienst organiseert ook

speciale fiets- en busexcursies – battlefielddtours – door het Rijk van Nijmegen, bijvoorbeeld langs de landingsterreinen van Market Garden. Ook is het mogelijk een bezoek te brengen aan de Canadese begraafplaats of om een tocht te maken langs de sporen die de oorlog in de directe omgeving van het museum heeft nagelaten.

Verdere informatie bij: Felice van der Straeten, tel. 024-3974404, fax 024-3976694.

Wylerbaan 4, Groesbeek; Postbus 144, 6550 AC Groesbeek.